

Horpácsi Sándor

Értéktérkép* “Haza és halogatás” (Gondolatok a rendszerváltásról)

Nem csupán a saját véleményemet fogalmazom meg, ha azzal kezdem, hogy még ma sem hiszem, hogy megtörtént a rendszerváltás. Ez szubjektív érzés, de aki elmúlt negyven éves, azaz élete döntő, nagyobbik részét a létező szocializmusban élte le, hagyta el, annál ez az érzés indokolt és érthető. Logikailag is “levezethető”. Magyarországot egy rettenetes háborúban, óriási véráldozat árán foglalta el egy világbirodalom. Még két éve is azzal érveltünk (érveltem magam is), Newton törvényére hivatkozva, hogy egy tömeget csak egy másik tömeg, erő tud kimozdítani nyugalmi helyzetéből, s Jalta után nem láttuk azt az erőt, amely a Szovjetuniót ki tudná innen mozdítani.

Akkor még nem láthattuk, sejtthettük, hogy a történelem nem a mechanika vagy a vulgáris materializmus törvényei szerint működik, hogy a szovjet rendszer a saját súlyától roppan össze és hullik szét. Mindezt azért tartom fontosnak előrebocsátani, mert nem tetszik a “csendes forradalom” kifejezés, amivel a rendszerváltozást indokoljuk és magyarázzuk. Nem a változás tényét vitatom, hanem a minőségét.

Az a paradox, a történelemben ritka helyzet állt elő, hogy a változást maga a hatalmi elit jobban akarta, mint maguk a tömegek hitték. Csak utalok itt *Csongrády Béla* eszmefuttatására (Palócföld 1991/1.sz. 19-26. old.), aki apparatcsikként élte meg a fordulatot. Mert ezt a rendszer- vagy modellváltást mindenki várta, de a társadalom olyannyira atomizálódott, apatikussá, fatalistává vált, hogy belenyugodott a költő szavával (*Petri György*) az “időtlen ideiglenességbe”. Szépen fogalmazta meg ezt *Mészöly Miklós*, aki a rendszer “erejét” éppen a tömegek reménytelenségében, apátiájában látta. Egy hosszú és keserves folyamat eredménye ez. Gyermekek kiskamasz koromban azt hallottam a felnőt-

tektől, akik esténként áhítatos várakozással hallgatták a gyengén fogható Szabad Európa Rádiót, hogy aszongya: “majd tavasszal”, s amikor eseménytelenül múlt el a tavasz: “majd ősszel!” – Mi lesz tavasszal, ősszel? – kérdeztem naívvul, mire ők az evidencia erejével hitték, hogy összeomlik a rendszer. Aztán eljött 56 ősze, amit már érettségiző diákként éltem meg. A legnagyobb meglepetésemre és csalódásomra apám ekkor azt mondta: – “Ne avatkozz be fiam! Ezt nem mi rontottuk el. Azoknak kell kijavítani, akik elrontották.” – Erősen megcsappant ettől a paraszti óvatosságtól apám tekintélye, akinek – szubjektíve – minden oka meg lett volna, hogy elégtételt vegyen, igenelje a rendszer bukását. Az igazi

* (A címet Kamarás István könyvéből kölcsönöztem, aki egy gimnazista dolgozatában olvasta

csalódást – mindmáig nem hevertem ki – azonban nem apám okozta, hanem a “művelt Nyugat”, amely – lásd a SzER adásait – harcra és kitarásra biztatott a zsarnok birodalommal szemben, ám segítséget nem adott. Küldött kakaóport és használt ruhákat, amelyeknek a javát az apparatcsikok mazsolázták ki. Jutott egy viseltes nagykabát nekem is, de jobban örültem(tünk) volna, ha egy éjtörnyös hadosztályt dobnak le Győmé! Meggyőződésemm volt akkor (s nem voltam egyedül!), hogy a jenkik fehér kesztyűben is beszélhettek volna Pestre. De nem jöttek, helyette az ENSZ-ben fecsegték, hőbörögtek. Azt a csalódást éltük át, amit most a szerencsétlen kurdok a török hegyekben... A tankokkal letaposott szabadságharcunk után érthető volt az apátia. A történelmi analógiát ismerjük. 150 évén át álltuk a sarat a törökkel szemben, el is véreztünk (“kereszténység védőpajzsa!”), de kiverni innen csak európai összefogással sikerült. Tehát nem a *Dobók*, *Zrínyik* hősiessége, hanem *Savoyai Jenő*, *Badeni Lajos* hadvezér zsenialitása. S ami utána jött? Abban se volt sok köszönet, mert mintegy előkészítette, ki provokálta *Thököly* és *Rákóczi* szabadságharcát. A magunk erejéből tehát nem megy, a külső segítségnek ára van – foglaltuk össze a tanulságot. Más történelmi példákhoz, analógiákhoz kellett hát nyúlunk, ha élni akartunk. *Deák Ferenc*hez, aki miután felismerte, hogy Európa nem akarja a Monarchia szétesését a kiegyezést szorgalmazta. Mint minden hasonlat, ez is sántít, de így értékelődött föl *Kádár János* szerepe, aki egyszerre volt *Haynau*, *Bach Sándor* és Deák Ferenc. A status quo elfogadása – bármennyire keserves és gusztustalan volt az egyetlen lehetséges megoldásnak tűnt. Jaltában felosztották a győztes hatalmak a világot, s mi megint a rossz oldalra kerültünk, s emiatt a háború után elvesztettük a békét is. A nyugati demokráciák cinizmusa miatt nem maradt más hátra, mint valamelyest lakályossá tenni a barakkot,

s nem közelíteni a szögesdróthoz, az aknazá-
rakhhoz. Tudtuk, éreztük, hogy ez megalkuvás,
nem is tetszett, de nem volt mit tenni ellene.
Élni akartunk, élni kellett, ahogy lehetett. Az
is nyilvánvaló volt – ha más nem 1968 figyel-
meztetett –, hogy Kádár mozgásszabadsága is
rendkívül kicsiny. Még tetszett is – egy ideig
–, hogy a politikáért, a közügyekbe való bele-
szólásért cserében hagyta a magyart inasza-
kadtaig dolgozni, kizsákmányolni önmagát.
Volt sör és lecsókolbász, gmk és kiskertmoz-
galom, háztáji és gebin. Épültek a sátorotós
házak (mekkora sajtója volt!), s ha a nyomor-
ultabb szomszédainkra néztünk (fenemód
irigyelték minket például a németek), akkor
még védelmünkbe is vettük a “magyar mo-
dellt”, mint kevésbé rosszat. De szaporodtak
a nyugtalanító jelek, s egyre rosszabb lett a
közérzetünk. Felismerhetővé váltak a bajok,
amelyeket *József Attila* énekelt meg egy fél
évszázada (Hazám, A Dunánál stb.), az ön-
gyilkosság, egyke, alkoholizmus, az erkölcsi
és az intellektuális züllés, összegezve: az ér-
téktrend devalválódása, hiánya. Felelős értel-
miségi – pártállástól, világnézettől függetle-
nül – már nem hallgathatott erről. S ekkor rá
kellett döbbsennie, hogy *Aczél György* három
T-jének országában berúgni szabad, de gon-
dolkodni tilos. A “marxizmus hegemoniája”,
a párt vezető szerepe (“élesapat”), a szovjet
“testvér” barátsága tabu témák voltak. A ha-
zugság, mint az őrsi köd járta át a társadalom
pórusait. Minden nyúlósan, nyálkásan raga-
csos volt ettől a félig kimondhatóságtól, a
csűréstől-csavarástól, attól a felismeréstől,
hogy már a hatalmi elit sem hiszi el, amit
mond. A rendszer repedéseit már belülről tá-
gították azok, akiket majd “reformkommunis-
táknak” nevezünk. Eleinte még hittünk is ne-
kik (lásd *Nyers*, *Pozsgay*, *Bihari Mihály*, *Bíró
Zoltán*, stb., stb.), mert ők is hitték, hogy a
rendszer megreformálható. Ez volt a hatalmi
elit utolsó tévedése ti., hogy a rendszer és
az ő hatalmuk átmenthető. Ugyanakkor – a

türelem fogytán – a társadalom már nem tekintette a párt belügyének, hogy merre állítja a szekér rúdját. Még örültünk annak, hogy az aggastyán Kádárt félreállították, de hirtelen nyilvánvalóvá vált, hogy az “ifjú törökök”: Grósz, Berecz, Nyers, Németh Miklós, Pozsgay, stb. puccsa csak elodázta, meg nem oldotta a bajt. Hirtelen felidéződött, fontossá vált 1956, s Berecz izetlenkedése, izléstelensége (“ellenforradalom”) még a közönyösöket is irritálta. Fokozódott a félelem, hogy a világ megint elmegy mellettünk, s mi Kenya, Kambozsza szintjére csúszunk le. Egyre nyilvánvalóbbá vált, amit addig is tudtunk, de eltűrtük, hogy ez a hazudozó politikai elit túrheterlenül pökhendi, ugyanakkor gyáva is, tehetetlen is. A nyolcszázézes párt úgy olvadt el, mint vaj a napon. Kicsit igaza van Grósz Károlynak, amikor azt mondja, hogy a párt szétverte önmagát. Egyébként Grósznak semmi sincs igaza, mert az az ember, aki felelős magyar miniszterelnökként Ceausescut “elvtársának” vallja, jobb, ha lelép a történelem színpadáról! Előállt tehát az a helyzet, amit Marx forradalminak nevez, azaz az uralkodó elit már nem tud helytállni, a tömegek pedig már nem toleránsak. Így jutottunk el 1989-ig, amikor felcsillant a remény: Magyarországon először(!) megteremthető a parlamentarizmus, a demokrácia. A világot, de – valljuk be minket is – meglepték a választási eredmények. Az, hogy ez a lenézett, erkölcsileg megnyomorított nép egyértelműen nemet mondott a bolsevik diktatúra közép-európai változatára. Egy pillanatig joggal lehettünk büszkék arra, hogy ezt szépen, méltósággal, fegyelmezetten csináltuk végig. Kossuth szelleme, a parázs a hamu alatt tehát nem aludt ki, hiába taposták el az orosz tankok, hiába csorgott rá negyven évig a nyál, a hazugság mocska. A magyar nép utoljára 1848-ban, március 15-én, vagy a jogbágyfelszabadítást kimondó áprilisi törvényekkel érezhetett át hasonló történelmi pillanatot. Hatalmas fegyvertény volt a

tavalyi választás – ne hallgassunk a népszavazásról sem! –, de ez az eufória őszre már kihűlt. A helyhatósági választáson már a csömör jelei mutatkoztak, a taxis blokád meg sajátos leckét adott föl immár az új hatalmi elitnek. Majd a történészek eldöntik (túl közeli még az esemény), hogy ki vizsgázott jobban: a nép vagy a totojázó, mafláskodó, új, demokratikus kormány. Noha egy percig se adtam igazat a taxisoknak – senkinek sincs joga az érdekeit az országé elé helyezni, az egész társadalomra ráerőltetni! – de meglepett az a fegyelmezettség, ahogyan, amellyel a nép ezt elviselte. Ki utálkozva, ki rokonszenvezve a taxisokkal, illetve a kormánnyal, de pattanásig feszülő idegekkel is toleránsan. Ám ez a taxis ügy egyben figyelmeztető jel is volt! Nem elég sem a legitim parlament, sem a legitim kormány, ha az érdekek képviselőinek, érvényesítésének nincsenek játékszabályai. A taxis ügyet tekintsük jelzésnek, mintegy a jéghegy csúcsának, amely alatt bizony motiválatlan, alig ismert-feltárt indulatok kavarnak, amelyeket ha nem terelünk mederbe, csapdába ejtheti a legolcsóbb demagógia is. Ezek az indulatok fel is korbácsolhatók. Csak utalok itt - nem minősítem - a földfoglalásokra, önkényes erdőirtásokra (pl. Abaujban).

Negyven évig éltünk elnyomatásban, amikor sem a hír, sem a vélemény nem volt szent és szabad. Most kihúztuk a dugót a palackból, s meglepődünk, hogy mi is van benne. Furcsa dolog ez. Végre van kormányunk, amelyet azért bírálhatunk, mert a *miénk*, s hamar kiderült, hogy ez is nehezen tűri a bírálatot. *Lengyel Lászlóval* értek egyet, aki szerint a pártok jószerével – igaz idejük se volt rá – meg se fogalmazták magukat. De néha úgy viselkednek, mint az az egy párt – mintha mindenhatóak, mindentudók lennének. Holott nem azok, nagyon nem. Vannak vélemények, amelyek szerint a nomenklátúra harmadik-negyedik, eladdig elnyomott, ámyékban lévő

káderei jutottak most szóhoz, akik nem profik, messze nem olyan felkészültek, mint az első vonalbeliek voltak. Ez lenne a kisebbik baj, majd megtanulják a hatalomgyakorlást, mint szakmát. Jobban aggaszt a kultúrátlanságuk, már-már kultúraellenességük. Hajdanán a vezető apparatcsikok a sofőrjüket küldték el a premierre a tiszteletjeggyel. Hiába mondtam, mondtuk nekik, hogy hivatali kötelességük ismerni a helyi színházat (ha már spontán igény, kíváncsiság nincs is bennük), a kulturális életet, mert ők döntenek (főlösképpen is) róla. Vártam és árgus szemmel lesem, hogy az új honatyák miben különböznek tőlük. Szinte semmiben... Egyik városunk kulturális bizottságáról kiderült, hogy nem ismeri az országos hírű táncszínházat, nem olvassa irodalmi lapját. Az egyik vezető az óvodát "szociális intézménynek", tehát gyermekmegőrzőnek nevezte, míg egy másik (máshol) ki merte mondani, hogy a "kultúra huszadrangú kérdés"! Ugyanakkor ezek az urak (tegnapi elvtársak?) nagyon is jól ismerik, képviselik a saját érdekeiket! Most nem is csupán arra utalok, hogy a parlamentnek (a címer mellett) a legsürgősebb a honatyák fizetésének a megszavazása volt, mert - olvasom - így van ez Olaszországban is. Mondok más esetet. Az egyik község művelődési házának igazgatója havi 15 ezret keresett. Amikor megtudta, hogy a szomszéd községben nincs jelölt a polgármesteri székbe (30 ezerért) megpályázta, de fenntartotta az eredeti állását is. Ezt most négy évig nem töltik be? Nagyon kíváncsi vagyok (és gondolom nem vagyok egyedül!), hogy a honatyák, a mai tisztségviselők mandátumuk lejártával visszamennek-e a munkapadhoz, vagy előjogokat vindikálnak maguknak, mint a hajdani elvtársak? A kérdést mi sem indokolja jobban, mint az a megdöbbentő közöny, ami a pótválasztásokon mutatkozik. Sátoraljaújhelyen a jogosultak 13 százaléka ment el szavazni a helyhatósági választáson. Tehát már az se érdekli az embereket, hogy ki

lesz a szenátor? Szimptóma ez, lecke a tudós politológusoknak, de intő jel is a hatalmi elitnek. Mert vagy az van, hogy az emberek egy év alatt kiábrándultak a maguk választotta honatyákból (a kultúrátlanságukról, a kultúrához való viszonyukról már szóltam), vagy még nem történt meg az igazi áttörés, a civil társadalom még apátiában van vagy alszik. Ez sem csoda. Emberöltők haltak ki a török kiűzetése után, míg a letarolt Alföld benépesült, a nemesi vármegye ismét kiépült. Csaknem két emberöltőn át szenvedtük el az ázsiai, tehát egy már meghaladott színvonal nyűgét, torzításait. Alattvalók voltunk, atomizáltak, megfosztva nemzeti tudatunktól, a személyiség méltóságától. A szocializmus ethosza a szegénység volt, mert csak ebben tudott "egyenlőséget" teremteni. Ez fogta vissza a teljesítményt, az innovációt a termelésben is, a közéletben is. Büntetlenül nem lehet sokáig így élni. Csak a felismert szabadság igazi szabadság, s ehhez nem elegendők a vitézkötéses, keresztény, vagy éppen nemzetiszínű szólamok. Most, mintha ezeknek lenne piaca, divatja. Éhes gyomorral nem lehet Himnuszt énekelni – szokták idézni *Szabó Dezsőtől*. Ennek a népnek már gyomorrontása van az ideológiáktól, szólamoktól. Fáradt és fél, hogy megint eljátssza, vagy mások játsszák el a lehetőségeit. Fél a szegénységtől – valós veszély, fenyegetés! –, a létbizonytalanságtól. Máris vannak hangok, amelyek visszasírnák a "jó" Kádár korszak langy nyugalalmát, pocsolyláját. Ne legyintsünk erre! Most derül ki, hogy annak a rendszernek az igazi vesztese éppen az az osztály, amelyről azt hazudta, hogy hatalmon van, hogy vezet: azaz a munkásság. Félelmetes, hogy a parlamentben éppen a levitézlett párt vállalja az érdekképviselést, mert sem a kormánypártok, sem az ellenzék nem értenek szót velük. Ez a munkásság alulképzett, kizsigerelt, leharcolt, jelentős része továbbképzésre alkalmatlan. De érvényes ez az értelmiség egy részére is!

A legfájóbb, hogy a tulajdonszerzésre sincs semmi reménye, mert kimarad a kártalanításból is. Kitűnő terep, táptalaj lehet a baloldali vagy akár a fasisztoid ideológiáknak! (lásd Ózd, Csepel, Diósgyőr, Salgótarján). Ez a munkásság, vagy finomabban szólva alkalmazotti réteg ugyanakkor azt látja, tapasztalja, hogy a cégek, vállalatok élén ugyanazok az urak tehetetlenkednek, pökhendiskednek,

akik tegnap még elvtársak voltak. Magyarán sem a "nagytakarítás", sem a rendszerváltás nem történt meg! Összegezve, szlogenszerűen: a kormányon a "parasztok" (bölcsesek, fiskális urak), az ellenzékben "zsidók" (szintén bölcsesek, jogászok, tojásfejűek), a hatalom pedig (pénz, gyár, hivatal) maradt a "kommunistáké". A többi – ahogy Hamlet mondja – csak szó, szó, szó. De meddig?

